

jobbat. Mindig akadnak, akiknek rosszabb lesz” (329). *A szolgálólány meséje* regényként és sorozatként is kiemelkedő alkotás – Atwood eredeti művének legmeghatározóbb erőssége nyelvezete, elbeszélői nézőpontja, mely megrázó, de mégis magával ragadó képet ad Fredé miniatürizált világáról, „a hétköznapivá váló abszurdítás és a belső tartalékok közötti küzdeletről [...], arról, hogy miképpen lehetséges elviselhetővé, túlélhetővé és jelentéssé tenni a szinte minden percükben ritualizált hétköznapiakat” (Bényei 84). A regény ambivalens zárása kétségesse teszi, hogy Fredét a szabadságba vagy a veszébe viszi a Szemek fekete furgonja – a sorozat végkicsengése azonban nem pusztán a Fredé túlélését is erősen sejtető biztos folytatás ismerete miatt pozitívabb, hiszen a 2017-es feldolgozást talán érdemes úgy felfogni, mint a *Szolgálólány* történetének egy alternatív verzióját, mely magába foglalja az újakezdés lehetőségét: egy olyan kiutat, amelyet Fredé nem kaphatott meg, de megérdemelt volna. (*Jelenkor*)

NOVÁK ZSÓFIA

„Lemurok lakta nekropolisz”

GARACZI LÁSZLÓ: *WÜNSCH HÍD*

Az életmű hűséges követői a legutóbbi két regény (*metaXa*, 2006; *Arc és hátraarc*, 2010) alapján úgy vélhették, hogy a Garaczi-próza végérvényesen a klasszikusabb, történetelvű elbeszélés felé fordult: a *metaXa* minden töredékes, öntükröző és az elbeszélői/elbeszélő identitást szétíró eljárása ellenére a szerelmi háromszög narratív sémája alapján (is) volt olvasható, az *Arc és hátraarc* esetében pedig a nevelődési regény mintájára hagyatkozva lehetett kényelmesen követni a katonaság küszöb tapasztalatát megfogalmazó énelbeszélés kezdet–közép–vég-struktúrába rendeződő történetét. A bizonyos mértékig hagyományosabb történetészövés, a jól azonosítható történet és cselekmény alkalmazását persze már az első két lemur-regény (*Mintba élnél*, 1995; *Pompásan buszozunk!*, 1998) megjelenésekor észlelte, túlnyomórészt lelkendezve, de legalábbis örömmel fogadta, ugyanakkor egyértelműen az életművön belüli fordulatnak könyvelte el a kortárs recepció: a korábbi végletesen alogikus, radikálisan töredezett, asszociációkból épülő rövidtörténet-világot (lásd például *Nincs alvás!*, 1992) az addigra Garaczi-stilémákként elkülönített tipikus retorikai és elbeszélői fogásokról teljességgel ugyan le nem mondó, de az élettörténet narratív kódja szerint könnye(bbe)n befogadható elbeszélő architektúrák váltották fel. Az időben szabadon mozgó elbeszéléseket leegyszerűsítően összegezve, a lemur-regények első darabja a nyolcvanas évek budapesti underground szubkultúrájának és a rendszerváltozásnak a jelenetei közé vegyítve idézte fel a kisgyermekkor szcénáit, a második lemur-kötet főként a kisiskolás évekre, a harmadik pedig a kötelező sorkatonai szolgálat időszakára koncentrált. *A Mintba élnél* kis mozaikokból épülő, képzettársításos elbeszélésmódja kisebb mértékben a *Pompásan buszozunk!*, hangsúlyosan pedig az *Arc és hátraarc* kötetében alakult át jórészt lineáris időrendben kibomló cselekményre támaszkodó, szigorúbb ren-

det követő narrációvá, s ha valaki netán arra számított, hogy a regényfolyam újabb darabja majd továbbhalad a klasszicizálódás, az „egyszerűbb” elbeszéléstechnika útján, esetleg egy újabb, nagyjából pontosan körülhatárolható életkori szakasz sztorijait meséli majd el egybefüggően, azt komoly meglepetés fogja érni.

A negyedik lemur-könyv, az *(egy lemur vallomásai)* alcímű, azaz a regényfolyamhoz tartozást nyíltan jelző *Wünsch híd* (2015) ugyanis ezeket a várakozásokat, ahogyan kis híján bármilyen egyéb, a lemur-regényeken nevelődött olvasói elvárást elutasít – emiatt is tarthatjuk a saját „szabályrendszerét” (amint a közönségsikert hozó, bevált „lemuros” recepteket is) meghaladó vagy ezeket is kijátszó, mérészen kísérletező könyvnek. Ha tetszik, provokatív és progresszív magasirodalomnak. Provokatív, hiszen le kell mondanunk szinte minden olvasói, Lemur Mikis berögződésünkről; például hiába keressük a szerzői név anagrammait vagy más játékokat a szerzői tulajdonnévvel és ezáltal az elbeszélői önazonosság elbizonytalanításával, hiába hisszük azt, hogy nagyokat fogunk nevetni a narrátor kalandjain, vagy, hogy jól fogunk szórakozni egy-egy félmondat vagy szövszerkezet vad ironiáján, az abszurd szituációkon – a harsány humor itt néhány kivétellel (lásd például a *Mindenkit kivégeztetek* című vers történetecskéjét, 71.) többnyire csak intertextuális nyomokban, a korábbi lemur- és kispróza-kötetektől átemelt részekben csillan meg, s amint azt a kötet minden korábbi kritikusa észrevételezte, a hangvéttel döntő jelleggel rezignált, melankolikus, meditatív.

A hagyományosabb narrációs mód és sztori helyett műfaji szempontból a korai Garaczi-prózára emlékeztető, ám annál letisztultabb és líraibb nyelven megszólaló rövidtörténet-sorozatból vagy -füzérből áll a *Wünsch híd*, amelynek regényszerű narratív koherenciáját a vissza-visszatérő motívumok (a halott öregember; a rézgyűrű; a víz; a kék szín; az örvény; az elmúlás és a halál; Liza és a barát alakjai stb.) mellett a kilenc, egyenként hét-hét szöveget magába tömörítő fejezet szilárd szerkezete, illetve a hangnem kitartottsága adja meg. Bár a 9x7-es kompozíció mesterkéltnek vagy erőltetettnek tűnhet, megítélésem szerint itt egy, a regénybe szervesülő öntükröző mozzanatról van szó, amennyiben az egyes fejezetek egy híd pilléreként gondolhatóak el, amelynek közepén az eltűnésre, elszökésre, vagy bizonyos értelemben a „semmivé” válásra utaló, *Felszívódni* című V. fejezet helyezkedik el. Ezt a híd-asszociációt összefüggésbe hozhatjuk a kötet címét adó városligeti Wünsch-híddal, amely ugyan már nem funkcionál hídként, és a „semmi”, a láthatatlanná vált sínek fölött ível át, mégis őrzi a múlt egy darabkáját, „emléke a nincsnek” (55.) – azaz a szerkezet ebben az értelemben a kötet egyik központi elemének kicsinyítő tükré.

Bár nem szeretném „túlpörgetni” ezt a képzettársítást, de maga a *Wünsch híd* elgondolható úgy, mintha a narrátor egy virtuális hídon sétálgatna, kavicsokat dobálna onnan a vízbe (szintúgy a kötet egyik fontos motívuma), s a nyomokban keletkező hullámokat figyelné éles szemmel és mesélné el őket nekünk. Ahogyan Deczki Sarolta nagyon pontosan megjegyezte, „[a]z embernek az az érzése, hogy a narrátor mintegy visszahúzódik ezekbe a mikroleírásokba, mintha ezek jelentenék számára a még éppen megragadható valóságot, miközben minden szétesett” (*Bevezetés a lemurológiába*, Jelenkor, 2016/11, 1205.). A könyvkritikám címéül választott félmondat („lemurok lakta nekropolisz”, 76.) szintén a *Felszívódni* fejezetben

szerepel, s meglehetősen pusztán a korábbi lemur-regények értelmezési hagyományai miatt – melyek azt diktálják, hogy a „lemur” előfordulásaira mindig nagyon figyeljünk –, de kulcsmondatnak tartom. Egyrészt azért, mert a *Wünsch bíd* egyik központi témája az elmúlás, valamint a múlt – ha tetszik, a szellemeink – megragadhatósága, elmondható történeté kerekítése, úgy, hogy közben az emlékezet sem megbízható, a saját emlékek hitelessége is kétségbe vonható (*Nem te*, 123.). Másrészt több jóbarátnak (Hazai Attila, Dixi) szép emléket állít a könyv. Harmadrészt, ahogyan azt Szabó Gábor alaposan feltárta (*Hogy kell átmenni a hídon?* Műút, 2015054.), a *Wünsch bíd* számos, az előző kötetekből átemelt, itt-ott némileg módosított szövegrészt tartalmaz. Ezek a „kísértetek” szavatolnak a regényfolyam folytonosságáért, az új kötet egésze felől nézve viszont olyan újra- vagy átírásként foghatóak fel, amelyek a személyes élettörténetként, az önmagasság megírásaként olvashatóságtól (a szó szoros értelmében vett önéletrajziségtől) mintha egyetemesebb síkra vezetnék át az „én” diszkurzusát. Más szavakkal, mintha az „én” itt sokkal inkább grammatikájában, mintsem az individuumot jelölő funkciójában lenne fontos, mintha a lemur-regények a *Wünsch bíd* dal az én „lenyúzásától” az „én” kiüresítéséig jutottak volna el.

Az „én” mint üres hely egy főként az önéletrajz, a személyesség poétikája alapján olvasott regényfolyamban? Ha az elbeszélés hogyanja, a lemur-regényekből vett intertextusok iterabilitása, a szereplők (Liza, „a barátom”) mint nemfogalmak vagy Kálmán C. György szavával élve: „funkciók” (*Tuzsúr lemur*, Magyar Narancs, 2016/6, 33.) – valamint az élettörténet összehalmozott epizódjainak a törmelékyszerűsége és bizonytalansága – felől szemléljük a *Wünsch bíd* dalat, akkor ez a regény az önéletrajzi prózai beszéd ezredfordulós lehetőségét határokat átlépő, határokat feszegető módon valósítja meg, amennyiben e beszédmód vagy szövegtípus központi kérdésére egészen radikális válasszal szolgál: az én, a saját élet narrativizálását az egyéniesített – bár, lévén lemurokról van szó: aligha önazonos – önmagasságtól egy általános alany szubjektumpozíciójának létrehozásához vezet el.

Ezekkel a feltevésekkel azonban senkit sem szeretnék „elijeszteni” a regénytől. Bár a fentiekben a lemur-regények kontextusát igyekeztem mozgatni, a *Wünsch bíd* ettől függetlenül is olvasható, akár az élettörténet, élettörténet-írás kódja alapján is. Az időnként elejtett életkorra, történelmi korokra, élethelyzetekre utaló jelzések alapján ugyanis az a benyomásunk is támadhat, hogy egy meg nem nevezett személy (a csak a „szegény lemur” [61.] cserélhető becenévvel rendelkező elbeszélő) életét követjük a kisgyerekkortól a kamasz- és katonakoron át a fiatal, majd érett felnőttkorig, végül, a *Megváltozott forgásirány* című alfejezetben a Styxig (legvégül pedig az élettörténet mondásának, mondhatóságának újrakezdődéséig [„kezdjük előlről”, 150.]). Vagyis valahonnan valahová jutunk, még ha ez nem is a klasszikus Bildungsroman vagy a kronológiai időt hűen követve szerveződő önéletrajzi elbeszélés íve mentén következnek is be. Ellenkezőleg, a könyv diegetikus világán belül gyakran finoman elmozdulnak vagy megismétlődnek a „sztorik”: például (az egyik) Lizát az egyik alfejezetről a másikra örökre elveszíti az elbeszélő (23.), de aztán a Liza-epizódok folytatódnak; a *Valami sűrűség* halott férfiája és emléke pedig mintegy végigkísér(t) minket a szövegen (l. 11.; 20.; 67.; 124.; 149.), amint a kronológiai idő logikája is fel-felborul, olykor egy mondaton belül („Most

fogok megfulladni hirtelen, évekkel később”, 85.). Az ismétlések és elmozdulások az elbizonytalanítás funkcióját hordozzák, de azt is jól jelzik, mennyire nehéz (vagy akár egyenesen lehetetlen) lekerekített történetként elmondani – az önéletírás aktuosa felől nézve: létrehozni – bárki életét, egységes, jól átlátható rendet formálni elmúlt napjaink forgácsaiból. Ha mi, olvasók törekszünk arra, hogy összerakjunk történeteket, esetleg egy fő(bb) történetet a *Wünsch híd* epizódjaiból, akkor ezek nehézségeit, akár kudarcait is megtapasztaljuk – nem utolsósorban a Garaczi-szöveg sűrűsége, líraisága miatt. Más szóval, a regény rákérdeztet arra, hogy mi, olvasók mennyiben vagyunk képesek jelentéssé formálni egy életet, mi magunk tudunk-e rendet formálni a rendszertelenségből – legalábbis számomra ez jelenti a *Wünsch híd* legnagyobb kihívását, „provokációját”. S miközben egy helyütt meglehetősen szkeptikus mondatot olvasunk a történet formálásáról vagy az „elbeszélés nehézségeiről” („Összekötni szaggatott vonallal a szétszórát atomokat”, 147.), a narrátor szelíd (ön)iróniával reflektál a történetek mondásának félbemaradására, töredékességére: „Mésélni kezdte, abbahagyta, tapintatlanság, pedig mennyi csillogó szempár”, uo.).

Számos nagyszerűen megírt, „csillogó” szemekkel követett részletet lehetne kiemelni a kötetből. A bőség zavarával küszködve: nagy örömmel olvastam volna tovább a sejtésem szerint a rendszerváltással, illetve bizonyos értelemben a rendszerváltás kudarcával kapcsolatos szövegrészt (*Lassan, Bogár*). Meglehet, túlzás ilyet kijelenteni, de a következő részlet szívszorítóan összefoglalja a kelet-európai rendszerváltozások néhány alapproblémáját, jelesül, hogy – tisztelet a kivételeknek – nem tanultunk meg a szabadságunkkal bánni, s hogy a szabadságból vagy a változásból, a „szép új világból” (91.) annyit ért(h)ettünk, hogy lesz olcsó déli gyümölcs a boltokban: „[...] nem lesznek bátrak attól, hogy nem kell félni. Kell félni. Tompán, kapzsin ünnepelnek, lesz narancs selyempapírban, lécládában, fillérekért.” (98.)

Az ilyen és ehhez hasonló telitalálatok miatt is fontos könyv a *Wünsch híd*. Lehetséges ugyanakkor az is, hogy a Garaczi-kötet ideális olvasója az, aki mindenképp a rendszerteremtési törekvéseiről lemond, és ehelyett az egyes töredékeket, részleteket ízelgeti újra és újra, a képek, mondatok, félmondatok szép szomorúságán tűnődve, máskor el-elmosolyodva az ismerős és az új szövegrészekre – azaz, aki bár regényt tart a kezében, de mégis költészetként olvassa. Újra és újra. (*Magvető*)

MILIÁN ORSOLYA

Felnőni a vershez

SZÍVLAPÁT. KORTÁRS VERSEK, SZERK. PÉCZELY DÓRA

A Tilos az Á! Kiadó kötetei eddig is üde színfoltot jelentettek a magyar könyvkiadás palettáján, az idei könyvhétre szánt „16+-os” kötetük azonban úgy újszerű, hogy közben a szó legnemesebb értelmében konzervatív, „értékőrző” vállalkozás. Péczely Dóra szerkesztésében ugyanis egy olyan versgyűjteményt adtak közre, amely a kortárs költészet világába vezeti be a fiatal olvasót – „kapudrog a költészetbe”, ahogy a könyv köré felépített reklámkampány leleményes szlogenje hirdeti. Mi-